

OĞUZ KAĞAN'DA DERİN EKOLOJİ AÇISINDAN “HAYVAN VE İNSAN”

“ANIMAL AND HUMAN” IN TERMS OF DEEP ECOLOGY IN THE OGHUZ KAGAN EPIC

Muhammet ATASEVER*

Öz: Kendisini kusursuz, hak sahibi bir özne olarak gören insanın doğa üzerinde yaptığı tahribat, kuşkusuz herkesçe kabul edilen bir gerçekliktir. İnsan, biricik ve tek olma hayali ile sair canlı ve cansızlar üzerinde tahakküm etme arzusunu perçinlemiş, evrende var olan düzeni istediği gibi yönetme hakkını kendisinde görmüş, söz konusu çarpık zihniyet; insan merkezci, ötekileştiren ve yok eden bir canavar doğurmuştur. İnsanın bu bencilce eylemi, hiçbir dahli olmadığı halde sadece gelecek yeni nesillerin değil, onunla bir ekosistemi paylaşan diğer varlıkların yaşam haklarını da elinden almıştır. Günümüzde felsefesi yapılmaya başlanan ve insanoğlunun da bir parçası olduğu değişen bu ekosistem, çağımız tefekkürünün odak noktasına oturan hassas bir mesele olarak önemini koruyor. Öyle ki hemen her gün dünyanın her yerinde paneller, sempozyumlar, açık oturumlar ve sair bilimsel toplantılara; makale, kitap, bildiri ve diğer bilimsel çalışmalar ekleniyor, haricinde çeşitli inisiyatifler tarafından düzenlenen çevreci eylemlere türlü bilim-sanat dallarından, alıcıları pasif konumdan kurtarmayı amaç edinen, performanslar eşlik ediyor. İnsanın tüm varlıklara rağmen kurduğu hiyerarşiye ve bu kast sisteminin evrene verdiği tahribata bir başkaldırı olan çevreci eleştiriyse, tüm varlıkların en az insan kadar değerli ve lüzumlu olduğunu kabul eden, türlü kanallar yardımı ile de bu bilinci yaymaya çalışan özünde bir çevre hareketidir. Derin ekoloji, bahsi geçen çevreci eylemin edebiyata bakan yüzü ile edebî mahsullerin salt evreni yansıtmaları ile ilgilenmez; aynı zamanda edebî olanın evrendeki her nesneye yüklediği farklı anlamlarla, bu nesnelerin değeri-değersizliği ile de ilgilenir. “Çevreci bilinç ile işe koşulan edebî ürünler dışında; mitler, destanlar, efsaneler, masallar hülasa Türk halkının yaratmaları bu bağlamda kullanılabilir mi?” sorusuna cevap aranan bu çalışma özelinde Türkün kültür kodlarının en kadim örneklerinden olan Oğuz Kağan Destanı, ekoeleştirel bakış açısı ile incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Oğuz Kağan Destanı, Ekoeleştiri, Derin Ekoloji, hayvan, insan.

ABSTRACT: The reality of mankind's destruction of nature, driven by a perception of dominance and entitlement, is universally acknowledged. Driven by the aspiration for uniqueness and supremacy, humanity has bolstered its desire to exert dominion over both living and non-living entities, asserting the right to dictate the existing order in the universe according to its whims. This distorted mindset has birthed an anthropocentric, alienating, and destructive force. This self-centered behavior of humanity has not only deprived future generations of their right to life but has also infringed upon the rights of other beings within the shared ecosystem, despite their lack of involvement in these actions. The evolving ecosystem, increasingly subjected to philosophical scrutiny today, encompasses humanity as an integral part and remains a sensitive

* Dr. Öğr. Gör.-Kilis 7 Aralık Üniversitesi Türk Dili Bölümü/Kilis-atasevermuhammet@gmail.com (Orcid: 0000-0002-9633-8297)

issue central to contemporary reflection. Consequently, articles, books, papers, and other scientific works are continually being produced, while panels, symposiums, open sessions, and other scientific gatherings worldwide serve as platforms for discussion. Environmentalist initiatives organize actions accompanied by performances from diverse branches of science and art, aiming to liberate audiences from their passive roles in addressing environmental concerns. Environmental criticism, serving as a rebellion against the hierarchical structure imposed by humanity upon all beings and the resultant harm inflicted upon the universe, fundamentally embodies an environmental movement that acknowledges the equal value and necessity of all beings. Through various channels, it endeavors to propagate this awareness, advocating for the intrinsic worth of all life forms. Deep ecology transcends mere concern with the literary aspect of environmentalist action and the depiction of the universe in literary works. It delves into the various meanings ascribed to every object in the universe by literature, as well as the value and worthlessness attributed to these objects. In this study, which seeks to explore the question of whether Turkish people creations, including myths, epics, legends, and fairy tales, can be utilized within an environmental context, the Oghuz Khan Epic is examined from an ecocritical perspective.

Keywords: Oghuz Khan, Ecocriticism, Deep Ecology, animal, human.

Giriş

Tarih sahnesine çıktığı daha ilk çağlarda, yaptığı aleti; avcılık, tarım ve gündelik işlerde kullanmaya başlayan insanoğlu, elindeki bu “basit” icadı ile evrendeki canlı ve cansızları, kendi hâkimiyeti altına alarak yönetmeye, istediği gibi yönlendirmeye başlar. Sıradan (!) bir alet, onu özne¹, diğer her varlığı nesne konumuna getirmeye yeter. İnsanın içerisinde bitip tükenmek bilmeyen biricik olma ideali, kendi türünden zayıf olanları da yönetme arzusu ile zamanla büyür. Önce başka kabileleri, sonra milletini ve kendisiyle akrabalık bağı bulunanları; nihayetinde kadını yani eşini dahi nesne konumuna indirgeyen insan, öznesiyle benliğini tek-bir ve eşsiz kabul ettiği bir tirana dönüştürür.

Bir tarafta “Tuhaf bir ekoloji” (Wallace, 2018: 181-198) terimini evrenden aldıkları ve kâinata attıkları ile yaratan egoist insan ile diğer tarafta varlığın ötesinde/varlığa rağmen yaşam yerine varlıkla birlikte yaşamı savunan mütevazı insan çatışıyor. Yeni ekolojik düzen/düzensizlik birçok düşünüre göre topyekûn ciddi tedbirler hemen alınmaz ise yerkürelilerin -kısır terim tartışmaları bir yana, onları ister nesne isterseniz özne kabul edin- ortak yaşam alanı görece yakın bir zamanda yok olacak, arzularını önceleyen insan yüzünden yeryüzü, yaşamsallığını yitirecek, hülâsa tüm evren, onun eyleminin ekolojik sonuçlarını yaşamaya devam edecek.²

¹ “Özne” kavramına Jacques Lacan’ın farklı perspektiften bakışı için bk. Hitchcock, 2015: 249-260.

² Konu ile ilgili farklı fikir, bakış ve tartışmalar için bk. Oppermann, 2012; Garrard, 2017; Asimov, 2018: 37-41; Yolcu, Aça, 2019: 861-871; Çelik, 2019: 54-68; Çelik, Ortakçı, 2019; Nelson, 2019: 85-111; Toadvine, 2019: 113-127; Malçok, 2018: 143-166; Kalaycı, 2018: 81-96; Peksoy, 2018: 97-106.

Bahsi geçen tehditlerin bir yansıması, evreni bir bütün olarak kavrayabilen (!) insanın vurdumduymazlığına tepki olarak ortaya çıkan ekoeleştiriye göre; çevreye kendi ihtiyaçlarını sağladığı, kendisine fayda sağladığı için yahut saf öz-değere sahip olduğu için değer veren (Dobson, 2017: 41)- vermesi gereken, özne-nesne ikileminde kalan insan, kendi dışındaki her varlığa üzerinde hâkimiyet kurulması gereken bir nesne olarak bakmayı bırakmalı; ya kendisi nesneleşmeli yahut evrende var olan her varlığı kendisi gibi özne³ konumuna yükseltmelidir. Böylece insan, tekil özne olmaktan sıyrılacak, sair varlıklar da insanla birlikte aslî öznelere olacaktır.

Çevre merkezli bir evren görüşü adına ortaya çıkan Derin Ekolojinin kurucusu Norveçli Filozof Arne Naess'e göre insan, insanın doğada sahip olduğu ayrıcalıklı görüntüyü değiştirmeli, eşitlik ilkesini kabul etmeli, ortak yaşam ve çeşitliliği savunmalı, sınıf sistemine karşıt olmalı, kirlilik ve kaynakların tükenmesine karşı mücadele etmeli, karmaşayı değil çeşitliliği temel almalıdır (Kurt, 2020: 26). Naess ve Sessions, Derin Ekolojinin ilkelerini sekiz madde halinde şu şekilde sıralar: 1. Yeryüzündeki insan ve insan dışı yaşamın iyi durumda olması ve gelişmesi kendi başına değerlidir. 2. Yaşam formlarının zenginliği ve çeşitliliği bu değerlerin oluşmasına katkıda bulunur ve bunlar kendi başlarına da değerlidir. 3. Yaşamsal ihtiyaçlar dışında, insanların bu zenginliği ve çeşitliliği azaltmaya hakkı yoktur. 4. İnsan yaşamının ve kültürlerin serpilip gelişmesi, insan nüfusunun ciddi ölçüde azalmasıyla mümkündür. İnsan dışı yaşamın gelişmesi için de daha az bir insan nüfusu gereklidir. 5. İnsanın insan olmayan dünyaya müdahalesi aşırıdır ve durum hızla kötüleşmektedir. 6. Bu yüzden politikalar değişmelidir. Değişen politikalar, temel ekonomik, teknolojik ve ideolojik yapıları etkileyecektir. Bu değişikliklerin getireceği sonuç, mevcut durumdan derin bir biçimde farklı olacaktır. 7. İdeolojik değişiklik, gittikçe yükselen bir hayat standardını hedeflemekten ziyade, esas olarak hayatın niteliğini değerli kılma yönünde olacaktır. Büyüklük/irilik (bigness) yerine yücelik (greatness) arasındaki farka ilişkin engin bir bilinç oluşacaktır. 8. Yukarıda anlatılan noktalara katılanlar, gerekli olan değişiklikleri gerçekleştirmeye doğrudan veya dolaylı olarak yükümlüdürler (Şakacı, Günesen, 2023: 75-76).

Doğanın sömürüsüne bir başkaldırı olan çevreci eleştirinin yazın dünyasına eğilen yönü Derin Ekoloji, bir taraftan doğrudan edebî anlatımlara ilham verip diğer taraftan da bu anlatıları değerlendirme üzerine kurulu bir eleştiri ekolüne kaynaklık ederken (Yalçın, 2019:191); ekolojik duyarlılıkla kaleme alınan edebî eserlerin okurun his ve düşünce dünyası üzerinde öğretici metinler ve salt bilimsel çalışmalardan daha etkili olabileceği (Ergeç, 2020: 177) savı yeni yaratılan modern eserler için kısmen

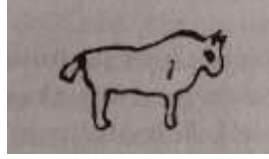
³ Kendisini “özne” kabul eden insanın; benliğinin, kendisinin, türlerin, kuramların ötesinde yaşam tasavvuru ve posthümanizm tartışmaları için bk. Braidotti, 2018; Peksoy, 2022: 1382-1395.

doğrulanabilir nitelikte olsa da; milletlerin kadim eserleri; mitolojiler, destanlar⁴, hikayeler, abideler⁵ ve sair halk anlatıları için de aynı savı ispatlayabilmek yahut onlarda da çevreci bir bilincin varlığını delillendirebilmek, daha da önemlisi bu yaratmaları eğitim süreçleri ile bütünleştirmek olası mıdır?

Zikredilen sorunun cevabının arandığı bu çalışmada, Türklerin ilk yazılı olmayan kanunnamesi Oğuz⁶ töresinin (Ülken, 2007: 42) ve eski Türk destanlarından elimizde bulunan en mühim parçası (Çobanoğlu, 2011: 123), Türk kültürü bakımından kıymete haiz⁷ Oğuz Kağan Destanı'nın, Türklerin yaşam tarzına dahi adını veren "atlı-göçebe"⁸ medeniyetinin, evrenle birlikte hareket eden, canlı ve cansız her nesneye ruh⁹ veren Türkün hayvanata bakışı aktarılmaya çalışılmıştır.

Hayvan ve İnsan

Oğuz Kağan Destanı'nın henüz girişinde, "öküz" bir simge, resim yahut damga olarak verilir: "... Olsun dediler. / Onun resmi işte budur:" (Ögel, 2014a: 131).

(Bang ve Rahmeti, 1970: 17)

Metnin bu kısmı eksik kaldığından, resimdeki hayvanın neyi yahut kimi simgelediğini tam olarak bilinmiyor.¹⁰ Paul Pelliot'a göre bu öküz resmi, Oğuz Kağan'ı simgeliyordu (1995: 8). Metnin devamında Oğuz'un ayaklarının öküze benzetilmesi Pelliot'un bu savını destekler mahiyettedir. Bu kısımda vücudunun her yeri kıllarla ve tüylerle dolu olan Oğuz'un ayağı, bileği, omzu ve göğsünün; öküz, kurt, samur ve ayıya benzetilerek verilmesi (Ögel, 2014a: 131) Türk destan kahramanının seçilmişliğini ve tanrısallığı yansıtır (Aça, 2008: 55).

⁴ Dede Korkut Boylarına ekoleştirel bakış için bk. Kaya, 2021: 31-43; Bütüner, 2021: 433-448.

⁵ Orhun Abidelerindeki Türk Biyoetiği için bk. Çelepi, 2020: 5-18; Türk Halk Edebiyatında ekoleştirel denemeler için bk. Elçin, 1993; Kabak, 2018: 36-47; Somuncu, 2023: 187-207.

⁶ Oğuz ve Oğuz Boy adlarının etimolojisi için bk. Bayat, 2013: 118-131; Ercilasun, 2019: 589-596,597-613,633-638.

⁷ Oğuz Kağan Destanı'nın ve Oğuznâmelerin Türk Kültürü bağlamında değeri, tahlili ve kronolojisi için bk. Kaplan, 1979; Köprülü, 1980: 48-54; Tanyu, 1980: 35-40; Gökalp, 2007: 147-152; Koca, 2011: 455-487; Ögel, 2014a: 129-418; Ercilasun, 2007: 550-563; Ercilasun, 2019: 36-45,645-655.

⁸ Türk destanlarında göç olgusu için bk. Arvas, 2012: 215-226.

⁹ Türklerde ruh fikriyatı ve animizm için bk. Roux, 2011: 165-177; Chidester, 2021: 427-433.

¹⁰ Boynuzlugilin yorumu için bk. Roux, 2011: 189-194; Orhon Yazıtlarındaki boğa için bk. Alyılmaz, 2021: 72-86.

Bayat, mitolojik bir varlık olarak sunduğu boğanın -Oğuz-öküz paralelliginde- öküz totemi¹¹ ile bağlantılı olduğunu düşünür. Oğuz'un boynuzlu tasviri de bununla ilgilidir (2013: 57). Roux'ya göre, bu destanın ilk versiyonunda bir boynuzlugil anlatıya hâkimdi (2011: 211); lâkin bu oldukça eski varyant günümüze ulaşmamış, kurt simgesel olarak baskın hale gelmiştir.

Destanda hayvanlar hayatın; hatta tarihin akışını değiştirebilir. Bilhassa kurt/bozkurt; gelişi, konuşması, Oğuz'a yol göstermesi hulasa yapıp ettikleri ile anlatıya hâkimiyet kurar. Destanın başlarında Oğuz Kağan, Türklerin "Büyük Kağanı" olma ülküsünü gerçekleştirme adına toplattığı büyük toyda, düşmanla vuruşacak alplerini uluyan bozkurda benzetir (Ögel, 2014a: 135).

Oğuz Kağan kendisine asi olan Urum Kağan'ın üzerine ordusu ile yürür. Tan ağarırken çadırına bir ışık dalar. Işıktaki soluyan, gök yeleli, gök tüylü, uluyan bir erkek kurttur. Oğuz ile bir insan gibi söyleşen kurt, Oğuz'un Urum illerinde savaşma niyetini bildiğini, askerini kendisinin yönlendireceğini, ordunun önünde gök tüyü ve gök yelesi ile tıpkı yol veren, baş çeken bir izci gibi gideceğini söyler. Kurdun peşinden giden Oğuz ve ordusu, kurt İdil-Müren nehrinin kenarında durunca dururlar ve büyük bir savaş olur. İdil Nehri geçen Oğuz ve askerleri ne yöne gideceklerini bilemezler. Kurt önlerinde peyda olup onlara yol gösterir. Kurt kaybolduğunda ise Oğuz, buldukları yere otağını dikmesi gerektiğini anlar. Böylece Oğuz, kurdun öncülüğünde Hint (Sindu), Tangut illerini ve Suriye'yi (Şağam) de yönetimi altına alır (Ögel, 2014a: 136-142).

Kurttan türeme-menşe efsanelerinin varlığı (Roux, 2011: 198; Ögel, 2014a: 15-63; Ögel, 2014b: 137-157), kut sahibi¹² kurdun bir kültür olması¹³, göçer evli Türklerin iç mücadelelerinden galip çıkıp diğer çadırları kendi iktidarı altında toplayan boyun ongunu yahut toteminin¹⁴ diğerlerine, tıpkı insanlar gibi üstün olduğunun kabul edilmesi ile olur. Hülasa kurt, Türk obaları arasındaki çekişmelerde diğer hayvanata galebe çalmıştır. Kurdun diğerlerine karşı aldığı bu zafer ile kutsallaşması, Çubukçu'nun Türklerin yılda bir defa ataları saydıkları kurt ve semanın ruhu adına ibadet yaptıkları bilinmektedir (1987: 10) fikrini ve Gök Tanrı-bozkurt-hakan münasebetini doğrular.

¹¹ Bayat, bu kavramı verse de devamında yaptığı ilmi tahlilde Türklerde totem inancının olmadığını buradaki öküz simgesinin, Oğuz'un boynuzlu tasvir edilmesinin ancak başka bir mitolojik durumun neticesi, kozmogonik mitin bir kalıntısı olduğunu öne sürer (2013: 57,67). Yıldırım ve Güngör'e göre de KökTürk çağında ve sonraki eski devirlerde Tanrı tekti (1998: 112-123; 2013: 361-364).

¹² Tanrıyla ilintisi bulunan mistik güçlerde de kut olabileceğine dair bk. Çeribaş, 2021: 1185-1206.

¹³ Türklüğün sembolü sayılan bozkurt ve kurttan türeme mit/efsaneleri için bk. Ünal, 1977; İnan, 1998: 69-75; Roux, 2011: 198-205; Bayat, 2013: 68-79; Bayat, 2023: 121-156.

¹⁴ Totem ve ongon meselesi için bk. Kafesoğlu, 2011: 285-287.

Kutu olduğu için kağan olan Mete Han (Günay, Güngör, 2009: 62) gibi Oğuz Kağan da bu yetkiyi Gök Tanrı'dan¹⁵ alırken, ona rehberlik eden bir nevi elçilik görevi üstlenen kurttur. Bayat'a göre, Oğuz'un önünde peyda olan bu kurt, Tanrı'ya eş bir konumdadır (2013: 79). Gökten bir ışık ile inmesi, gök renkli olması, ay ile arasında bir bağ kurulması, kurdun aslında Oğuz'a Tanrı tarafından gönderilen bir elçi olduğunun alametidir. Oğuz'un kutu, bu vesile ile pekiştirilir.

Gök-Tanrı başta olmak üzere, Tanrı'ya yakın veya onunla ilişkili kişi ve varlıklara verilmiş mistik güç kut (Çeribaş, 2021: 1203) sahibi olmak, Oğuz'u diğer insanlardan ayrı bir konuma getirir. Uruz Kağan'ın oğlunun da ifade ettiği gibi ona, dünyayı bir bayrak altında toplama görevi Tanrı tarafından verilmiştir (Ögel, 2014a: 138). Oğuz Kağan'ın bütün yaptıkları aslında onun Tanrı'ya olan borcudur (2014a: 145). Üstelik halkın nezdinde sadece Yüce Tanrı tarafından seçilen hanlar tahta layıktır ve onlar asla hata yapmazlar (Togan, 1972: 61).

Oğuz Kağan'da, kurtta olduğu gibi, hayvanlar bazı meziyetleri ile insanlardan daha üstün vasıflara sahipken, hayvanların aşağılanması, ötekileştirilmesi,¹⁶ insanın kendisini sair hayvanlardan ayırıştırarak yaşam sürmesi söz konusu dahi değildir. Türklerin fikri ve fiziki manada canlılarla bu denli bir olma meselesini Roux "hayatın bütünlüğü" (2011: 215-226) kavramı ile karşılar. Oğuz Kağan'da, yalnızca canlılar ile değil cansızlarla, özetle evren ile bir olma, hayatın bütünlüğü vasfının da ötesinde, Derin Ekoloji görüşü ile birebir uyuşur.

Oğuz'da, öküz ve kurt ile birlikte defaatle türlü vesilelerle zikredilen ve eylemleri ile hayati öneme sahip bir diğer hayvan atdır. Annesinin sütünü bir kez emen akabinde çiğ et dileyen, ansızın dile gelip konuşan Oğuz'un (Ögel, 2014a: 131)¹⁷ Türk kültüründe bebeklikte bir eşik sayılan kırk günü aşmanın akabinde ilk iş olarak ata binmesi, atın niteliği ve mahiyeti hakkında ipuçları verir. Ata binme ile yetişkinliğe-bahadırılığa adım atma arasında bir bağ olduğu ise kesindir. Oğuz'un çiğ et istemesi, fiziki özelliklerinin

¹⁵ Geleneksel/Eski Türk Dini için bk. Küçük, Tümer, Küçük, 2009: 109-136; Moldabay, Azmuhanova, 2019: 894-901.

¹⁶ "Öteki (başkalık, autrui)" kavramına Emmanuel Levinas ve Gayatri Chakravorty Spivak'ın bakışı için bk. Hitchcock, 2015: 269-277; 309-316.

¹⁷ İslamî varyantlarda Oğuz'un doğumu ve devamında olanlar şu şekilde cereyan eder: Oğuz doğar; ama annesinin sütünü üç gün üç gece emmez. Hayatından ümit keserler. Oğuz üç gece peş peşe annesinin rüyasına girer ve bir olan Tanrı'ya iman etmedikçe sütünü emmeyeceğini söyler. Kadın gizlice Tanrı'ya iman edip elini göğe kaldırıp dua eder: "Ey Tanrım, bâri ben biçârenin sütünü bu çocukcağızın zevkine uydurup tatlı kıl" dediği anda Oğuz, anasının göğsüne yapışıp emmeye başlar (Togan, 1972: 17). Oğuz bir yılda olgunluk belirtileri göstermeye başlar, bir yıl sonra İsa Peygamberinki gibi dili açılır, konuşmaya başlar: "Ben bir otağda doğduğum için adımları Oğuz koymak gerekir!" diyerek kendi adını kendisi koyar (1972: 17-18). Oğuz henüz bir yaşındayken Allah Allah deyip dolaşır; ama kimse Arapça bilmediği için onun ne dediği bilmez. Allah Oğuz'u anadan doğma veli yaratmıştır, onun için diline ve gönlüne kendi adını getiriyordu: "İşbu bir yaşında oğlan orda revan / Gelip dile dedi biliniz ayan / Adımdır Oğuz, namlı padişah / Biliniz iyice bütün hüner ehli" (Ebulgazi Bahadır Han, 1974: 25-26).

hayvanata teşbih ile verilmesi Pelliot'a göre, Uğuz Han'ın, henüz belirginleşmemiş bir karakterde rastlanabilecek hayvansal bağlara sahip olduğunu (1995: 17) gösterir.

Ata binmek, türlü işlevlere sahip ava çıkmak için de bir gerekliliktir. At ile avlanma, at ile doğayla ilk münasebeti kurma, at ile mekân, at ile sosyal statü kazanma arasında bir ilinti olduğu muhakkaktır. Bu sebepten Oğuz, kırkıdan sonra atları tutup biner, at sürüleri güder, ava çıkar olur (Ögel, 2014a: 131).

Kurtta olduğu gibi, at özelinde de hayatın akışında köklü değişiklikleri de beraberinde getiren yine bir hayvandır. Destanda at, sefer zamanını tayin ettiği gibi kut sahibinin değişmesine de sebebiyet verir: Oğuz, Gürcistan seferine ilkbahar olup atlar semirince çıkar (Togan, 1972: 31); Kün Han'ın oğlu Dîb Yavquy Han, sefer dönüşünde at sürçünce yere düşer, uyluk kemiği kırılır ve ölür (1972: 54).

Hayvanlar değerleriyle, biat ve bağlılık ifadesidir.¹⁸ Burada özellikle at ön plâna çıkar. Zira göçebe yaşam süren Türk boylarının hareket kabiliyeti ve tarih boyunca Türklerin hususi olarak yetiştirdikleri atlar, onların cihan hâkimiyeti ülküsündeki en büyük yardımcıları ve en yakın dostları olmuşlardır. Reşideddin Oğuznâmesi'nde, Derbend vilayeti, Oğuz'a tabi olduklarını hediye olarak getirdikleri dokuz tane kır at ile gösterir; Oğuz'dan onlara bir zarar gelmesini önlemek için, Oğuz'un kaybolan İraq-qula ve Süt-aq adında iki uğurlu tayını bulup getirirler. Yine, Şirvan ve Şamahı vilayetleri Oğuz'a bağlılık ve kulluklarını dokuz kır at göndererek bildirirler. Oğuz'a biat ettiklerinin bir belirtisi olarak Dimeşqliler de birkaç meşhur arap atı gönderirler (Togan, 1972: 28-29,40).

Oğuz, at ile çok yol gitmeyi önemser, kurultayda yaptığı konuşmada hayvan ile yol almak bir övgü ifadesi olurken -"Ne çok atla yürüdüm!" (Ögel, 2014a: 145)- Oğuz'un 24 kolunu teşkil edecek beylerin ikisinin adının at ile bağlantılı olması -Alayutlu: Atları daima iyi ve çok olan; Yiva: Atları yüksek ve aynı zamanda hünerli olan (Togan, 1972: 50-52)- at ile aynileşen Türkü işaret eder. Tarihi süreç içerisinde Oğuz yabgularının adları da atından ayrılmadan verilir: Ala Atlı Kiş (samur) Donlu Qayı İnal Han (1972: 55). Hayvan ile insanın bu denli birbirine bağlı olması; Türk destanlarında at ile kahramanın birlikte doğması, birlikte büyümeleri, birlikte cenk edip birlikte yaralanıp hatta birlikte ölmeleri, hayvan ile insan arasında bir kader bağı tesis edilmesi, Türk tefekküründe hayvanın bir nesne gibi algılanmadığını aksine en az insan kadar hayatın içinde, olay ve olgulara müdahale eden, evrende onunla yol alan bir özne sayıldığını gösterir. Bu bağlamda hayvanların gücünden, etinden, sütünden, derisinden ve sair insana sağladığı olanaklardan faydalanmak Derin Ekoloji bakış açısıyla çelişmez; zira söz konusu kuram, bir varlığın başka bir varlığın üzerinde kurmaya çalıştığı hegemonyaya ve sömürüsüne bir başkaldırıdır.

¹⁸ Dede Korkut'ta hayvan unsuru için bk. Kaplan, 2006: 51-63; Özkartal, 2012: 58-71.

Binek hayvanlarının yanı sıra av hayvanlarının çokluğu mekâna da değer katar, Tanrıdan ava çıkmak için atın yanında, av yeri ve av hayvanları dilenir. Oğuz, toyda yaptığı konuşmasında, av yerlerinin vahşi at ve kulan ile dolmasını temenni ederken; Oğuz yurdu, içerisinde nehir ve ırmakların olduğu büyük orman, barındırdığı av hayvanları ve kuşların çokluğu ile anılır (Ögel, 2014a: 132). Bu uğurda türlü savaşlara girilir. Oğuz Kağan, kurdun kaybolduğu, tarlasız, çorak yere otağını diktikten sonra Çürçed Hanın çok sığırı ve atlarını ele geçirmek için savaşır; av kuşları ve vahşi hayvanların sayısız olduğu Barkan ilini de almak ister; Masar Kağan'ı yener ve sayısız atların da sahibi olur (2014a: 140-142). Fakir düşen Kara İsliler Arsarı halkından büyük ve küçük Ebulhan dağının kuşlarını isterler (Ebulgazi Bahadır Han, 1974: 96). Oğuz'un bu istekleri ve destan boyunca ortaya koyduğu bakış, dünyevî ihtiraslarla sair milletlere saldıran, doğanın ve tabiatın dengesini bozan tarihi şahsiyetlerin fiilleri ile karıştırılmamalıdır. Oğuz'un eylemlerindeki genel ülkü, Tanrı'dan aldığı kut ile evrende kaybolmuş düzeni -ortaya çıkan kaosu- yeniden tesis etmeye yöneliktir.

Ava çıkan Oğuz'un ise, avda sıradan hayvanları avlaması beklenemez. Destan kahramanı olmasının yanı sıra bir milletin ülküsünü gerçekleştirecek bir bireyin avı da olağanüstü özelliklere haiz olmalıdır ki av vasıtasıyla kendi erkini ve bilhassa Tanrıdan aldığı kutunu ispatlayabilsin. Bu sebepten anlatı, insanların başına türlü dertler açan canavar yani problem bir durumla başlar; Oğuz'un yurdunda, ormanda insan ve hayvanları yiyen büyük bir gergedan yaşarmış. Bu canavar, at sürülerini basar, atları yer, insanlara zarar verir, canlarını almış. Oğuz Kağan, ilk iş olarak insanları bu zahmetten kurtarmak için onu avlamaya karar verir: "Kargı, kılıç aldı, kalkan ile ok ile, / Dedi, gergedan artık, kendisini yok bile!" (Ögel, 2014a: 132). Bu kısımda Oğuz'un gergedanı avlaması, Derin Ekoloji ile çelişmez; aksine bir türün başka bir tür (!) üzerinde kurmaya çalıştığı baskı ve hükmetme arzusuna karşı bir duruştur. Bu duruş, Türk tefekkürü açısından önemlidir; zira ekolojik bakışa göre insan tahakküm etme arzusunda iken, burada bir başka canlının kendini özne olarak görmeye alışmış insanı nesneleştirmeye çalıştığı görülür.

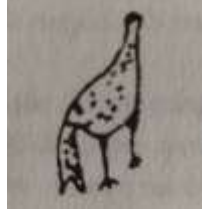

Gergedan¹⁹ (Bang ve Rahmeti, 1970: 19).

Oğuz ormanda önce bir geyik avlar, onu ağaca bağlayıp gider, sabah geldiğinde canavarın onu yediğini anlar, bu defa bir ayı avlar yine ağaca asar,

¹⁹ Bu hayvan aslında boynuzlu bir at olabilir, et yeme vasfı insanlar tarafından destan kahramanını ve onun avladığı hayvanı daha güçlü gösterme maksatlı yakıştırılmıştır (Kaya, 2011: 77-80).

canavar gece onu da yutar. Oğuz, sonunda ağacın altına kendisi durur. Gergedan ile mücadele eder, kargıyla başını vurur, kılıcı ile kafasını keser. Başka bir gün ölen gergedanın bağırsağını yiyen sunguru da oku ile öldürür. İşte Oğuz Kağan'ın ilk kahramanlığı, insanları ve hayvanları yiyen, at sürülerini basıp atları yutan büyük canavar gergedanı öldürmesidir (Ögel, 2014a: 132-133).

Ala doğan/sungur²⁰ (Bang ve Rahmeti, 1970: 18).

Evlenme ile kuvvetli olma arasındaki bağı (Kaplan, 2007: 13) tesis eden en önemli ve çoklukla ilk öge, bu ilk avdır. Oğuz Kağan'ın canavarı avladıktan sonra ilk eşini -Göğün Kızı (Ögel, 2014a: 133)- bulması, akabinde ikinci eşiyile de -Yerin Kızı (2014a: 134)- ormanda avdayken karşılaşması bu konuda manidardır. Reşideddin Oğuznâmesi ve Ebulgazi Oğuznamesi'nde de benzer biçimde Oğuz, üçüncü eşi Orhan'ın kızını av dönüşünde, su kenarında gezip seyrederken görür (Togan, 1972: 18; Ebulgazi Bahadır Han, 1974: 27-28). Salur Kazan'ın ejderha avında olduğu gibi av, aynı zamanda kendini ispatlama, rakiplerine ve düşmanlarına göz dağı verme, maharet gösterme aracıdır (Ebulgazi Bahadır Han, 1974: 84). Kahramanlığını avda marifeti ile doğrulayan erler, türlü ödüller de kazanırlar. Keraküçi Hoca'nın oğlu Toqsurmuş İçi (Elçi?)'nin oğulları avda marifetli oldukları için Oğuz Beyleri onlara av beyligini(kuşçılığı) verir (Togan, 1972: 73).

İlk av beraberinde toy da getirir. Oğuz'un babası, oğlunun avı münasebetiyle toy tertiptir (Togan, 1972: 18; Ebulgazi Bahadır Han, 1974: 28). Evladının özellikle ilk avı şerefine geniş katılımlı bu tarzda eğlenceler düzenleyip aş vermek, Türk destanlarında sıklıkla karşılaşılan bir olgudur.

Av, Oğuz'un geleceğini de tayin eder. Oğuz'un yurdunu ve kutunu oğullarına devretmesi, akabinde 24 Oğuz boyunun temeli av sonrasında atılır. Görülüyor ki av ve avlanma, Türk tarihine geçmişten günümüze kadar yön veren bir eylem-olgu olarak karşımıza çıkar. Oğuz Kağan'ın torunları-Oğuz'un 24 kolunu teşkil edecek beylerden birinin adının -Avşar- "avcılığa düşkün" olması; "Qal aç" Khalaç isminin de dolaylı olsa da av özelinde çıktığı düşünülmelidir (Togan, 1972: 50-52,45-46; Ebulgazi Bahadır Han, 1974: 36). Avın tarihin akışına müdahalesi her zaman olumlu seyretmez. Dip Bakuy Han av avlarken düşer ve ölür (Ebulgazi Bahadır Han, 1974: 54).

Oğuz Kağan'ın ilerleyen yaşına rağmen av tutkusu içindedir, gönlünden avlanmak geçer; ama geçkin yaşı buna müsaade etmez. Üç oğlunu -Gün, Ay, Yıldız- avlanmaları için gün doğusuna, üç oğlunu da -Gök, Dağ,

²⁰ Şongqar'ın mahiyeti için bk. Pelliot, 1995: 28.

Deniz- gün batısına yollar. Oğulları çokça av avlayıp kuş kuşlar. Avlanmak²¹ için doğuya giden Oğuz'un üç oğlu som altından bir yay bulur ve babalarına takdim ederler, babaları yayı üçe bölüp oğulları arasında üleştirir (Ögel, 2014a: 144). Batıya giden üç oğlu ise üç gümüş ok bulup babalarına verirler, Oğuz okları oğullarına pay eder (Bang, Rahmeti, 1970: 13). Reşideddin Oğuznamesi'nde Oğuz'un altı oğlu, altın bir yay ve üç altın oku tesadüfen avdayken bulurlar (Togan, 1972: 48). Ebulgazi Oğuznamesi'nde Oğuz Kağan, gömdürdüğü altın yay ve üç oku bulup bulamayacakları sınamak için oğullarını ava gönderir, oğulları birçok av eti, yay ve okları da alıp gelirler (Ebulgazi Bahadır Han, 1974: 39-40).

Oğuz yaşlanınca kutunu, avlanma eylemi vasıtasıyla oğullarına kutsal bir alamet ile devreder. Böylesi bir iktidar devri, doğaya ve hayvana duyulan derin saygının izleridir. Avlanmanın paralel bir işlevini Leopold da zikreder. Ona göre av, insanın doğayla olan temasının bir kanıtı olarak somut bir nesneye, bir hatırıya sahip olmayı da sağlar (Özer, 2017: 151).

Türk tarihinde av, bazı keşiflerin de önünü açar. Tuzun keşfi bunlardan birisidir. Hz. Nuh (as)'un oğlu Yafes'in torunu Tütek ava çıkıp bir geyik vurur, etten kebab yapıp yediği sırada elinden bir doğram et yere düşer, eti alıp yiyince ağzına hoş bir tat gelir. Tadın sebebi ise o yerin tuzla olmasıdır, bu olaydan sonra yemeğe tuz koyma ilk defa adet haline gelmiştir (Ebulgazi Bahadır Han, 1974: 24).

Avın önemli işlevlerinden birisi de can sıkıntısını geçirmektir. Ava çıkan birey aslında kendi benliğini doğadaki diğer varlıklarla bir yapar, doğa ile hemhâl olarak özüne döner. Qarı-Tekin, babası Buğra Han'ın canının çok sıkıldığını görünce onu yanında ava çıkarır. Qarı-Tekin burada bir dağ geyiği avlar (Togan, 1972: 64). Kuzı Tekin de babasının gönlü açılsın diye ava çıkarır (Ebulgazi Bahadır Han, 1974: 68).

Evrende av -zaruret halinde- diğer varlıklarla insanın rekabeti haline dönüşebilir. Destanda başka bir hayvanın avını, zorda kaldığı için elinden alan bir kişi vardır. Oğuz'un, Irak-ı Acem tarafına yaptığı seferde yeni doğum yapan bir kadın, yiyecek bir şey bulamadığından bebeğini emzirmeye muktedir olamaz. Kadının kocası henüz bir sülün yakalamış çakalı görür, çakalın peşine düşer, çakala sopa ile vurur ve ağzından düşen sülünü alıp pişirip karısına yedirir. Bu sebepten Oğuz, onlara: "Qal aç" (ey kadın aç ve geri kal) der, Khalaç kavmi bu kadın ve adamın soyundan gelmiştir (Togan, 1972: 45-46; Ebulgazi Bahadır Han, 1974: 36).

Türk destanlarında tuzak kurup düşmanları yok etmek için de faal olarak kullanılan av merasimleri Oğuz Kağan'da da vardır. Kara Han, Müslüman olduğunu öğrendiği oğlu Oğuz Kağan'ı, av tertipleyip avdayken öldürme plânu yapar (Ebulgazi Bahadır Han, 1974: 28). Qara Arslan Han, kötü niyetli kırk hacibi, kurduğu tuzağa düşürmek için ava yollar (Togan, 1972: 69; Ebulgazi Bahadır Han, 1974: 72-73).

²¹ Türk boylarında avlanma törenleri ve mahiyeti ile ilgili bk. Roux, 2011: 226-231.

Türklerde av hayvanları ve avlanma ile ilgili resimler, heykeller ve türlü eşyaların üzerindeki hayvan figürlerinin varlığı (Çubukçu, 1987: 11-12) bir milletin kültüründe avın ne denli önem arz ettiğine delalet ederken; Oğuz'da tespit edilen ve bahsi geçen bağlamlarda av, tarihi seyri değiştirme, maharetleri diri tutma, imtihan, beceri sınama, tuzak kurma, eş bulma, ödül kazanma, keşiflerde bulunma, can sıkıntısını geçirme, boş zamanları değerlendirme gibi işlevleri ile de ön plâna çıkmaktadır.

Ava çıkarken, av esnasında ve av sonrasında; avlanan ormana, dağa kurban sunmak-dağı, ormanı hususen evreni sundukları karşılığında tazim etmek, doğadan eksilen karşısında ona bir hürmet göstergesidir ve sonsuz bir saygıya delalet eder. Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini* adlı eserinde "Yasaklar" başlığı altında; "Hayvan türlerinin yitirilmesi kaygısı, yani doğaya saygı, çevreyi koruma, ihtiyaç fazlasını tüketmeme veya Şaman dininde hâkim sahipleri incitmeme endişesi, oldukça iyi bilinen töre ve geleneğin kaynağını oluşturur" (2011: 231) notunu düşer.

Türklerde, varlığı incitmeme adına yapılan bu eylem, Bataille'in kuramsal çerçevesinden bakılırsa genel düzenden yakınlık düzenine geçmek için yapılan bir fiil (Hitchcock, 2015: 119-120) sayılabilir. Genel düzen, insanın alet kullanmaya başladığı çağda artık kendisini özne konumuna yükseltip elindeki materyal ile birlikte tüm doğayı ayrıştırıp nesne saydığı düzen iken; yakınlık düzeni, kast sisteminin olmadığı hayvanlar âlemidir.

Avlanma eyleminin kendisi bir türü yok etme amacı yahut baskılama, düzeni bozma gibi amaçlara hizmet etmiyor ise Derin Ekoloji bakış açısına göre reddedilemez. Evrende var olan ekolojik denge, hayvanların kendi arasında dahi avlanmayı lüzumlu ve gerekli kılar. Çünkü canlılığın ve ekolojik düzenin devamlılığı adına türlerin tamamı birbirine muhtaçtır. Türk töresinde var olan çevreyi korumanın ötesinde ihtiyacından fazlasını tüketmeme, ekosistemden eksilttiğini yerine koyma yahut buna mukabil kurban sunma zikredilen kuramın görüşü ile örtüşür.

Türk töresinde kutsal av ile toy ekseriyetle birbirinden ayrılmaz. Av neticesinde ele geçirilen hayvanlar, bu toylarda ziyafete eşlik eder yahut av sebebi ile toy tertip edilir. Toylar sefer dönüşü, önemli geçiş noktaları, doğum, ölüm, tahta geçme gibi türlü nedenlerden ötürü de verilir. Toy esasen kâinatın topyekûn yeni bir döneme girdiğine-gireceğine delalet eder. Tahmini elli yıl süren seferden öz yurduna dönen Oğuz, yurda varması şerefine doksan bin koç, dokuz yüz kısrak kesilmesini emreder ve büyük bir toy yapar (Togan, 1972: 47). Oğuz yurdu üleştirdiği toyda benzer biçimde dokuz bin koyun ve dokuz yüz sığır (veya at) kestirir. Derisinden doksan dokuz havuz yaptırır. Dokuzuna rakı ve doksanına kırmızı doldurtur (Ebulgazi Bahadır Han, 1974: 41). Kün Han da babası Oğuz gibi Oğuz boylarının belirlendiği toyda aynı sayıda hayvan kestirir, havuzları içki ile doldurur (1974: 44). Duyılı Kayı'nın oğlu olduğunda herkes kendi gücü yettiği kadarıyla kurban getirir. Dört yüz sığır ve dört bin koyun kesilir. Derisinden üç havuz yapılır; birisi rakı, birisi kırmızı, birisi ise yoğurt ile doldurulur

(1974: 59). Qayı İnal Han'ın vefatı ile tertip edilen toyda iki göl ayran ve qımızla doldurulur, at, sığır ve koyun etinden birkaç dağ olacak kadar et yığılır. Bu işe öncülük eden Erki'nin adı da Köl Erki olur (Togan, 1972: 55; Ebulgazi Bahadır Han, 1974: 60). Tuman Han başa geçince yedi gün yedi gece toy yapılır ve her gün doksan koyun, dokuz kısrak kesilir (Togan, 1972: 58).

Destanda hayvanların güçlerinden faydalanılır. Hayvanlar bir taşıma aracı olurlar. Çürçed Han'dan ele geçirilen sayısız ganimeti taşımak için Oğuz'un at, öküz ve katırları az gelir (Ögel, 2014a: 140). Gürk ve Başgurd seferine giderken yükler develere yüklenir. Ele geçirilen hazine ve zahireler kağınlara yükletilip ana yurda gönderilir (Togan, 1972: 22-23,27).

Hayvanlar taşıdıkları yükler, belli bir zamanda kat ettikleri mesafeler ve boyutları ile bir ölçü birimi olarak kullanılır. Oğuz'a biat ettiklerinin bir göstergesi olarak Dimeşqliler on eşek yükü sonrasında yüz eşek yükü yay gönderirler (Togan, 1972: 40). Yolunda bir atlı yürür; yalnız iki atlı yanaşıp yürüyemez Lektuni ile Tibet arası, atlı bir insanın bir gece yatıp varacağı mesafedir (Ebulgazi Bahadır Han, 1974: 37).

İnsanlara karşılaşılan güçlüklerin üstesinden gelmek için de yardımcı hayvanlardır. Burada hayvanların insanlardan daha üstün meziyetleri öne çıkar. Gürk ve Başgurd seferinde, birkaç inek birbirine bağlanıp koşturulur, çok susayan inekler tırnakları ile suyun bulunduğu yerleri kazmaya başlar, böylece susuz kalan ordu suya kavuşur. Karanlık Ülkesine yapılan seferde, karanlık dolayısıyla ilerlemek mümkün olmaz. Karanlık Ülkesine girebilmek için dört tane taylı kısrak, dokuz tane sıpalı eşek seçilir, taylar ve sıpalar yurdun girişine bağlanır, kısraklara ve eşeklere binen askerler ise Karanlık Ülkesine girerler, geri dönüşleri ise hayvanların yavrularına olan sevgilerinden ötürü -karanlıkta dahi olsa- dönüş yolunu bulmaları ile olur. Oğuz, İnal Han ile yaptığı savaşta develeri ve katırları birbirine bağlatarak askerinin önünde koruyucu bir saf yapar (Togan, 1972: 23,26-27,22).

Hayvanlar türlü inanmaların teşekkülüne de vesile olurlar. Qayı İnal Han, oğlu olursa oğlunun hayvanların dilinden anlamasını sağlamak için tüm hayvanları avlar, dillerini kesip bir kutuda saklar. Tuman Han bu dilleri vasiyete uygun biçimde yer ve tüm hayvanların dilinden anlar (Togan, 1972: 56). İnsanların hayvanlar ile iletişime geçme, onlarla iletişim kurma isteği ekoeleştirel yönden önemlidir. Zira bu kâinatta var olan her nesne ile insanın kendisini bir ve eş tuttuğuna işaret eder.

Hayvanların toplum ve kültür tarafından yasaklanan eylemler için kullanıldığı olur. Buğra Han'ın ikinci eşi yani Qarı-Tekin'in üvey annesi Qarı-Tekin'in başındaki bitleri -çirkin arzularını gerçekleştirmek, ona yakınlaşmak için- ayıklamak ister (Togan, 1972: 64-65). Hayvanlar; Türk destan, hikâye ve masal anlatılarında olduğu gibi kesin bir şekilde yasaklanan eylemde bulunan insanları cezalandırma aracı da olurlar. Qarı-Tekin'in iftiracı üvey annesi; baş, kol ve bacaklarının beş tane tayın kuyruğuna bağlanıp koşturulması, vücudunun param parça edilmesi suretiyle cezalandırılır (Togan, 1972: 67; Ebulgazi Bahadır Han, 1974: 71).

Hayvanların eti, sütü ve derisiyle geçindikleri için otlaklar arayan (Atsız, 1997: 29) konar göçer Türk boyları; kıyafetleri ve bazı gündelik eşyaları, onların postundan yahut onların yününden elde edilen ipliklerden yaparlar. Oğuz Kağan'ın zaferde payı olan beylere, seferlerde türlü yararlılıklar gösteren Kara-sülük'e hil'at²² giydirmesi; Qayı İnal Han'ın ala atlı ve kiş (samur) donlu olarak vasıflandırılması (Togan, 1972: 39, 48, 55); Ögürçük'ün döşeğinin hayvan postu olması (Ebulgazi Bahadır Han, 1974: 86) buna örnek gösterilebilir.

Hayvanlar, pahalaları ile atta olduğu gibi kimi kapıların açılmasını sağlarlar. Arsarı Bay, dinî bir eseri -Muînü'l-Mürîd- Türkçeye çevirmesi için Şeyh Şeref Hoca'ya kırk deve sunup ricacı bulunur (Ebulgazi Bahadır Han, 1974: 91-92). Hayvanların değerleri onları hayır işleri için de aracı yapar. Gördüğü hayırlı ve muştulu rüyadan ötürü fakir olmasına rağmen Toqsurmuş birkaç koyun alıp sadaka olarak verir (Togan, 1972: 73).

Zengin bir benzetme dünyası olan Oğuz Kağan'da, adalet ve zorbalık kavramları hayvanlara teşbih ile verilir. Kanlı Yavlı Han zamanında, kurt koyuna, pars geyiğe, bürgüt tavşana, kartal keklige zorbalık yapamaz (Ebulgazi Bahadır Han, 1974: 64-65). Anlatının başka bir kısmında ise Tuğrul'un askerlerinin çokluğu, karınca ve çekirge sürüsüne benzetilerek (Togan, 1972: 73) kesretten kinaye hayvanat üzerinden verilir.

12 Hayvanlı Türk Takviminin izine de rastlanan -Tarih 1071, sıçan yılıdır (Ebulgazi Bahadır Han, 1974: 33)- destanda, sair hayvanların -develeri çok fazla olan bir grup devecinin adı "Tiveciler" (1974: 95)- ve onlardan elde edilen süt ve yoğurt dahi dolaylı yoldan ad almada yardımcıdır: Oğuz Kağan kendisine tabi olan Kara Han'ın küçük kardeşlerine Uygur²³ adını verdi (1974: 29).

Destanın İslamî varyantlarında karşımıza mitolojik bir hayvan olan ejderha da çıkar. Ebulgazi Oğuznamesi'nde; Kazan Han'ın gökten inen, insanları yutan ejderha misali bir yılanı başını keserek öldürdüğü anlatılırken (Ebulgazi Bahadır Han, 1974: 84); Reşideddin Oğuznamesi'nde ise ejderha doğruların çıkmasına aracılık eder. Qarı-Tekin'in suçlu olup olmadığını öğrenmek için Div Qayası'na götürürler. Burada bulunan ejderha eğer kişi suçlu ise onu yer, değilse onu iyileştirmiş. Bahsedilen yere vardıklarında ejderha onlarla konuşur ve gözlerine mil çekilmiş Qarı-Tekin'i

²² Türkçesi kaftan olan bu özel kıyafet, devlette çeşitli yararlılıklar gösteren kişilere giydirilen kıymetli hayvanların kürklerinden yahut çok kıymetli kumaşlardan imal edilirdi (MEB, 1946: 833-834). Destanın teşekkül dönemi ve hayvancılıkla uğraştıkları düşünüldüğünde, yarı göçebe Oğuz Türklerinin hil'atı hayvan postundan elde ettiği kuvvetle muhtemeldir; zira destanda bir yerde hanın samur kürk giydiği başka bir yerde döşeklerinin dahi kürk olduğu görülür.

²³ Bu kelime yapışmak manasına gelir ki "süt uydu" yani süt iken ayrı olan yoğurt olunca birbirine yapıştı, "imama uydum" da böyledir, o kalksa kalkılır, o yatsa yatılır. Onlar da Oğuz'un eteği ve kollarına muhkem yapışınca bu adı aldılar (Ebulgazi Bahadır Han, 1974: 29).

dili ile iyileştirir (Togan, 1972: 66-67). Oğuz boylarından Kızık'ın kelime karşılığı da ejderha olarak verilir (Ebulgazi Bahadır Han, 1974: 50).

Oğuz Kağan'da tüm hayvanlar olumlu çağrışımlar uyandırmaz. Özellikle köpek, kötü durum, olay ve kimseler için bir isim ve sıfattır. Köpeğin derisi ise işe yaramaz. Oğuz'un yenilgiye uğrattığı Qıl-Barak kavminin erkeklerinin çirkinlikleri "köpek gibi" ifadesi ile verilir (Togan, 1972: 24-25). Oğuz, kendine asi olan akrabalarını çöl ve vadilere sürüp; "Köpek derisi giyin" diye beddua eder (1972: 20). Aynı fikrin bir yansıması olabilecek şekilde; Becene'nin, Kazan'ın annesi Çaçaklı'dan zorla yaptığı çocuğun adı İrek koyulur; çünkü Türkler itin adını "İrek, Sirek" koyarlarmış. Salur halkı ile Becene halkının arası kötü olduğundan Salur halkı onlara "İt Becene" dermiş (Ebulgazi Bahadır Han, 1974: 88,57).

Dede Korkut'ta geçen it benzetmeleri, düşmanı küçük düşürmek için söylenen ve bir kısmı günümüzde deyimleşmiş "it ardına birağup horlamak", "it gibi güv güv itmek", "it ile bir yalakda yundum içmek" (Ergin, 2014: 113, 238, 98) kalıp ifadeleri ile düşmanlara bir sesleniş ifadesi olan "itüm kâfir" (2014: 98,222) Oğuz Kağan'dan Dede Korkut boylarına hülasa çağımıza kalan bir mirastır.

Köpek, kesin bir dille mutlak kötü kabul edilmez. Tuman Han döneminde, kurt ve köpeğin rolleri değişir. Tuman Han, veraset alacağı toyda, yakınlarda sürüye saldıracak olan üç genç kurdun kendi aralarında geçen plânlarını duyar, sürüyü koruyan Kara-barak adlı köpeğin ise: "Padişah bana sıcak yağlı bir kuyruk verirse hiçbirinizi sürüye yaklaştırmam!" dediğini işitir, köpeğe yağlı bir kuyruk atar ve sürüyü kurtarır (Togan, 1972: 57-58).

Ömrünün nihayete ereceğine anlayan Oğuz Kağan, yurdunu üleştirmek için kırk gün kırk gece kurultay yapar. Toyda da hayvan unsuru baskındır. Oğuz, büyük otağının sağ ve sol yanına kırkar kulaç birer direk diktirir. Sağ taraftaki direğin üzerine bir altın tavuk, sol taraftakinin üzerine bir gümüş tavuk koydurur; sağ taraftaki direğin altına bir ak koyun, soldakinin altına ise bir kara koyun bağlatır (Ögel, 2014a: 145). Ebulgazi Oğuznamesi'nde ise toy, Kün Han zamanında yapılır, altın ve gümüş tavuğu at üstünde okla vuranlara çeşitli hediyeler verilir (Ebulgazi Bahadır Han, 1974: 43-44). Altın ve gümüş tavukların neyi simgelediği henüz açıklığa kavuşmamış önemli bir mevzu olarak durmaktayken; Ebulgazi Oğuznamesi'nde bu hayvanlara at sırtında ok ile nişan alınması, toy ve avın münasebetini gösterir. Maharet aynı zamanda -daha önce de bahsedildiği gibi- ödülü getirir.

Oğuz'un kengeşine bağlı olarak, Oğuz Kağan'ın elimizde bulunan en eski nüshasında boyların detaylı bir biçimde isimleri anılmaz. Yalnızca Oğuz'un sağ yanında rütbece daha yüksek olan Bozoklar, sol yanında ise onlara tabi olması beklenen Üçoklar (Ögel, 2014a: 145) yer alır. Reşideddin

Oğuznamesi'nde ise bin yıl ömür sürdükten sonra vefat eden²⁴ Oğuz'dan sonra oğlu Kün Han'ın padişahlığı döneminde, akıllı vezir Irqıl Hoca'nın, Oğuz'un altı oğlundan olan -her birinin dört oğlu olmuştur- yirmi dört beye rütbe, meslek, ad ve lakap kararlaştırılıp her birinin bir nişanı ve tamgası²⁵ olsun, fikri kabul görür. Böylece hem ileride aralarında yaşanması muhtemel çekişmelerin önüne geçilecek hem de devletin ve uruğun devamlılığı sağlanacaktır (Togan, 1972: 49).

Türklerin kabile teşkilatlarında mühim rol oynayan meselelerden birisi de -Oğuz Kağan'da teşekkül eden- bu orun ve ülüş²⁶ meselesidir. İnan, *orun* kelimesine "işgal edilecek yer, mevki" karşılığını verirken; *ülüş* için ise "ziyafet için kesilecek hayvanın etinden alacak pay" manasını verir (1998: 241).

Kün Han'ın toyunda, her bir boyun tamgası ve ülüşü kararlaştırılır. Toylarda iki at kesilecek, her bir at 12 parçaya bölünecek; boyuna yakın olan bir arqa kemiği, arqaya yakın olan sırt omurgası, bir sağ kol padişaha sunulurken diğer parçalar ise aşağıdaki gibi Oğuz boylarına tahsis edilecektir (Togan, 1972: 52):

Bozoklar: *Kün Han'ın Oğulları* (Kayı: şâhin-şunqar / sağ qarı yağrın- sağ aşıklı ilik; Bayat: şâhin-ükî / sağ qarı yağrın- sağ aşıklı ilik; Alkavlu Avul: şâhin-köykenek-köpeknek (?) / sağ qarı yağrın- sağ qar ilik; Kara Avul: şâhin-köbek / sağ qarı yağrın- sağ qar ilik); *Ay Han'ın Oğulları* (Yazır: kartal-kurumtay / aşuklu umaca-sağ yanbaş; Döger: kartal-köçkün-çaylak / aşuklu umaca-sağ yanbaş; Durdurga: kartal-kızıl qarçagay-ala doğan / aşuqlu umaca-sağ umaca; Yapurlı: kartal-qargu / aşuqlu umaca-sağ umaca); *Yulduz Han'ın Oğulları* (Avşar: tavşancıl-erkek lâçin / sağ umaca-adlu-sağ uyluk; Kızıq: tavşancıl / sağ umaca-adlu-sağ uyluk; Beğdili: tavşancıl-behrî-kuzgun / sağ umaca-adlu-sağ yağrın; Karqın: tavşancıl-sübürktey / sağ umaca-adlu-sağ yağrın) (Togan, 1972: 50-52; Ebulgazi Bahadır Han, 1974: 44-52).

Üçoklar: *Kök Han'ın Oğulları* (Bayandur: sunkur-lâçin / sol qarı yağrın- sol uyluk kemiği; Becene: sunkur-ala doğan / sol qarı yağrın- sol uyluk kemiği; Çavuldur: sunkur-buğdaynıq / sol qarı yağrın- sol yanbaş; Çepni: sunkur-hümay / sol qarı yağrın- sol yanbaş); *Taq Han'ın Oğulları* (Salur: üçkuş-burket / ucayla adlu-sol aşıklı ilik; Eymür: üçkuş-ancarî / ucayla adlu-sol aşıklı ilik; Alayutlu: üçkuş-yağılbaş / ucayla adlu-sol omca; Ürügür: üçkuş-bayqu / ucayla adlu-sol omca); *Tengiz Han'ın Oğulları* (Yigdir: çakır-qarçigay-çakır (?) / aşıklı ve kıç-sol qarı ilik; Bügdüz: çakır-idelgu / aşıklı ve kıç-sol qarı ilik; Yiva: çakır-tuygun / aşıklı ve kıç-sol yarın; Kınıq: çakır-çarçigay / aşıklı ve kıç-sol yarın) (Togan, 1972: 50-52; Ebulgazi Bahadır Han, 1974: 44-52).

²⁴ Türklerde ölüm telakkisi ve sonrası için bk. Roux, 2011: 259-295.

²⁵ Geçmişten günümüze Türklerde "damga, im ve enler" için bk. Gülensoy, 1989; damgaların rolü için bk. Alyılmaz, 2010: 81-87.

²⁶ Orun ve Ülüş için bk. İnan, 1998: 241-254; Birkan Akhan, 2019: 564-579.

Her bir Oğuz boyu görülüyor ki tabiatta var olan bir canlıyı temsil ediyor. Ülken'e göre bu naturisme ait bir ögedir ve mitolojik safhanın izleridir (2007: 38). Roux'un ata hayvanlar²⁷ kavramını tercih ettiği bu canlılar, köken mitlerinde²⁸ kendisine oldukça geniş bir yer bulurken; Gülensoy, boğa, geyik, dağ keçisi, koç-koyun, kurt ve atın yanında kuşları da Türk damgalarında en çok kullanılan hayvan motifleri (1989: 20-44) arasında sayar.

Bu kuşların tümü²⁹, serçe türünden gelen ve böcek yiyen saksığan dışında, yırtıcı hayvanlardır (Roux, 2011: 211). Boyların ongunları etleri yenmeyen kuşlardır. Göçebe Türk kültüründe hayvan sembolleri ile sosyal hayatın her sahasında karşılaşılabileceğini belirten Kaplan'a göre, bunun ve her boya, hayvanın ayrı bir kısmının verilmesi eski/dinî inançlarla ilgili olduğu muhakkaktır (2007: 23). Kuşların ongun olması, gök ile olan münasebetinden³⁰ de kaynaklanır. Kuşlar bir nevi gök ile yer arasında iletişim kurarken bir taraftan da yeryüzünün üstten bakan Gök Tanrı'nın gözünü ve bilhassa alıcı kuşlar açılan kanatları ile cihan hâkimiyeti simgelemektedir. Kuşun egemenlik sembolü olarak Türk devletlerinde geçmişten günümüze değin bir motif olarak kullanılması buna delalet eder. Bazı hayvanların ongun olarak seçilmesi diğerlerinin ayrıştırıldığı manasına gelmez, insanoğlu kendisi ile kimi canlı yahut cansızları aynileştirip onları türlü anlamlara gelecek semboller olarak kullanması ekoleştirici perspektifi ile çelişmez.

Taksimatta göze çarpan bir diğer husus ise aşık kemiğidir. Oğuz'un taksiminde, paya düşen etin aşıklı olması³¹ payı elde eden boya bir üstünlük sağlar. Aşık kemiği ve aşık oyununun tarihini M.Ö. 7000'li yıllara dayandıran Elçin, bu kemiği hayvanın ayağını meydana getiren yedi kemiğin en mühim parçalarından biri sayar (1997: 487). Aşık³² kemiği alıp vermenin bir ant içme biçimi olması, fal bakmada kullanılması; hayvan bağırsakları ile geleceği tahmin etmek; kürekkemiğiyle kehanette bulunmak, fal bakmak (Roux, 2011: 90-98); aşık kemiğinin şans getirdiğine inanmak, doğurganlık ile bir ilintisi olduğunu kabul etmek, nazardan koruduğuna, kardeşlik hukuku tesis ettiğine inanmak, evlatlık almada kullanmak, ahirette sırrattan geçen kişiye yardımcı olacağına inanmak (Elçin, 1997: 490-494) hülasa hayvanların parçalarının dahi falda, kumarda ve rüya tabirinde, çeşitli amaçlar için türlü ritüellerde³³ kullanılması, kadim bir milletin Derin Ekoloji bakış açısıyla, hayvanları³⁴ bir nesne gibi değil, en az kendi kadar bu evrende

²⁷ Ata hayvanlar için bk. Roux, 2011: 186-197.

²⁸ Doğa mitleri ile ilgili bk. Vries, 2010: 173-180.

²⁹ Oğuz Boylarının "Ongun Kuşları" ve Türk mitolojisinde kuşlar için bk. Ögel, 2014a: 385-401; Ögel, 2014b: 691-708.

³⁰ Gök ile Yeryüzü Arasındaki İletişim için bk. Roux, 2011: 148-154.

³¹ Boyların "Et Payları" hakkında bk. Ögel, 2014a: 401-403.

³² Aşık oyunu ve bu oyuna bağlı âdet ve ananeler için bk. Elçin, 1997: 487-494.

³³ Ritüel için bk. Rappaport, 2006: 299-308.

³⁴ Oğuz Kağan'da hayvan unsuru için bk. Güven, 2003: 82-91.

etki ve söz sahibi bir özne olarak gördüğünü gösterir. Modernite öncesi Türk tefekkürünün bu denli geniş bir açıdan kâinata bakış tarzı, çağımız modern insanının -bilimsel manada- başkalaşan ekosistemi, yeniden özüne döndürebilmek için ekolojik perspektiften ulaşmaya çalıştığı nihai noktalardan birisidir.

Sonuç

Modern yahut post modern dünyada öteki -insan dışı olan- kavramı, insanın kendisini özne kabul etmesi ile başlar. Özneleşen insanın yarattığı kaos, sonu tahmin edilemeyen bir uçuruma tüm kâinatı sürüklerken; çevresel birtakım kaygılar ile ortaya çıkan ekoeleştirici, ilkel ve modern insanın doğa algısını analiz ederek varlık evreninin her şeyi ile feci bir sona sürüklenmesini engellemeyi amaçlamaktadır. Edebiyat özelindeki karşılığı doğa yazımı ise var olan yahut çevreci bir bilinç ile yaratılacak edebî metinlerin zikredilen amaç doğrultusunda işe koşularak evren-insan ilişkisini etik bir düzene koymayı hedefler.

Evren ile insan münasebetinin ilk halkası sayılabilecek hayvan ve insan arasındaki bağın kıymetli örneklerinin yer aldığı Oğuz Kağan Destanı'nda hayvanlar, sahip oldukları meziyetler ile insan ile birlikte; hatta ondan daha önde ve kutsal bir yaşam sürer.

Türklerin soy anlatılarında bir milletin kaderini belirleyen, Türk'ün yeniden tarih sahnesine çıkmasına vesile olan gök tüylü, gök yeleli kurt; bu defa kurt soylu bir kağana, Tanrı'dan gelen kutlu bir elçi edası ile yol açar. Öküz ve Oğuz'un benzerlikleri onu hayvan ile hemhâl ederken; bozkurdu ata kabul etmek, kurt neslinden gelmek, bir kez daha Oğuzları, bir başka kutlu canlı bozkurt ile yine ve yeniden aynileştirir. At, bahadırılık alameti sayılan, tarih açıp tarih kapatan, göç istikameti ve zamanını belirleyen bir varlık olur. Av hayvanlarının çok olması da insan yaşamına şekil verir.

Oğuz boylarının temsiliyeti esasında, tamgaları biçimlendiren ongun kuşlar ve üleş olgusu, Oğuzların kendi içlerinde oluşturdukları bir hiyerarşiyi gösterir ve Oğuz boylarının teşekkül etmesini sağlar. Bu statü farkı, boyların birbirlerine tabiiyet hususu, Türkün dünya düzenini ve cihanşümül büyük devletler kurmasında etkili olur. Özetle hayvan, bir milletin geleceğini etkileyen, savaşa yahut barışa karar verdiren, problem durumların çözümünü sağlayan, kut sahibini tayin eden-değiştiren bir varlık iken; Tanrı'dan aldığı kut ile insanın yüce bir makama getirilmesinde dikkate şayan bir rol oynar.

Bir ruha malik ongunlar, simge, sembol yahut nişan, tamga olarak kullanılan hayvandan kendisini ayıramayan Türkler, kendilerini var olan tüm nesnelere bir parçası saymıştır. Bu hudutsuzluk çevrelerinde var olan tüm nesnelere ruh sahibi sayarak eşyaya dahi kutsallık atfetmelerinden kaynaklanıyordu. Bu sebepten Oğuznâmede görüldüğü veçhile Türk fikriyatında hayvanlar, insana rağmen değil, insanla birlikte evrende onunla beraber hayat süren varlıklardır; hatta onun hayatına istikamet verebilecek kudrete malik öznelere. Hayvanlar âlemi onların itikatlarında tapınma

nesnesi değildi belki ama kutsanan varlıklar olarak yaşamlarının merkezinde duruyordu.

Sonuç olarak ekolojik problemlerin çözümü yalnızca ilgili bilim alanlarında aranmamalı, doğa yazımı perspektifinde, insan merkezli bakış açısını kabul etmeyen, canlı ve cansız tüm varlıkları bir kabul edip ötekileştirmeyen atlı göçebe-göçer evli Oğuz boylarının hayat tarzı; Oğuz Kağan Destanı özelinde -anlatı ilkokul, ortaokul ve lise eğitim kademelerinde yer alsada- milletlerin kadim eserlerindeki çevreci bilinç, hususen ekolojik farkındalık oluşturma adına; disiplinlerarası bilimsel bir süzgeçten geçirildikten sonra, okulöncesi seviyelerden başlamak kaydıyla, aktif bir biçimde eğitim süreçlerine dahil edilerek eğitim kurumlarında amaca yönelik işe koşulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aça, M. (2008). Mitten destana beden. *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 1(2), 39-58.
- Alyılmaz, C. (2010). Türk kültürünün oluşumunda damgaların rolü. *Türk Dünyası Mimarlık ve Şehircilik Kurultayı Bildirileri*, 81-87, Ankara: Türkiye Belediyeler Birliği.
- Alyılmaz, C. (2021). Bilge Tonyukuk Yazıtları'ndaki boğalar üzerine. *Prof. Dr. Sadettin Özçelik Armağanı* (ed.: Erdoğan Boz ve Fevzi Karademir), 72-86, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Arvas, A. (2012). *Türk destanlarına yansıyan "göç olgusu"na genel bir bakış. Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi, Balkan Özel Sayısı-I*, 215-226.
- Asimov, I. (2018). Yeryüzü ölüyor. (çev.: Ahmet Cemal), *Cogito*, 2, 37-41.
- Atsız, H. N. (1997). *Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- Bang, W. - Rahmeti, G. R. (1970). *Oğuz Kağan destanı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Bayat, F. (2013). *Oğuz destan dünyası Oğuznamelerin tarihî, mitolojik kökenleri ve teşekkülü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bayat, F. (2023). *Kadim Türklerin mitolojik hikâyeleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Birkan Akhan, E. (2019). Oğuznâmelerde orun ve ülüş paylaşımı. *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 12(27), 564-579.
- Braidotti, R. (2018). *İnsan sonrası*. (çev.: Öznur Karakaş), İstanbul: Kolektif Kitap.
- Bütüner, Ş. (2021). Çevre bilinci oluşturmada Türk mitolojisinin rolü: Dede Korkut hikâyelerine ekoeleştirel bir yaklaşım. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 129(255), 433-448.
- Chidester, D. (2021). Animizm. (çev.: Tuğba Aydoğan), *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 14(33), 427-433.
- Çelepi, M. S. (2020). Doğaya uyarlanma stratejisi olarak Orhun abidelerindeki Türk biyoetiği. *Millî Folklor*, 16(128), 5-18.
- Çelik, E. E. (2019). Yerkürelilerin ortak yaşamı mevcut ortaklıklar, yeni yaşamlar. *Cogito*, 93, 54-68.
- Çelik A. - Ortakçı A. (2019). *Ekoeleştiri folklor ve edebiyat incelemeleri*. Ankara: Kömen Yayınları.

- Çeribaş, M. (2021). Türk kültüründe kut inancı ve kut aktarma yolları. *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 14(36), 1185-1206.
- Çobanoğlu, Ö. (2011). *Türk dünyası epik destan geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çubukçu, İ. A. (1987). *Türk-İslâm kültürü üzerine araştırmalar ve görüşler*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Dobson, A. (2017). *Ekolojizm*. (çev.: Cengiz Yücel), İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Ebulgazi Bahadır Han. (1974). *Şecere-i Terâkime (Türklerin soy kütüğü)*. (hzl.: Muharrem Ergin), İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Elçin, Ş. (1993). *Türk edebiyatında tabiat*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Ercilasun, A. B. (2007). *Makaleler dil-destan-tarih-edebiyat*. (hzl.: Ekrem Arıkoğlu), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2019). *Nehir destan Oğuzname (Oguz bitig)*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ergeç, Z. (2020). Oya Baydar'ın Köpekli Çocuklar Gecesi adlı romanı üzerine ekoleştiril bir okuma. *Söylem Filoloji Dergisi*, 5(1), 176-189.
- Ergin, M. (2014). *Dede Korkut kitabı - 1*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Garrard, G. (2017). *Ekoleştiril: ekoloji ve çevre üzerine kültürel tartışmalar*. (çev.: Ertuğrul Genç). İstanbul: Kolektif Kitap.
- Gökalp, Z. (2007). *Türk töresi*. (hzl.: Yusuf Çotuksöken). Bütün eserleri - bir Ziya Gökalp kitaplar. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 89-164.
- Gülensoy, T. (1989). *Orhun'dan Anadolu'ya Türk tamgaları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Günay, Ü.; Güngör, H. (2009). *Başlangıçlarından günümüze Türklerin dinî tarihi*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Güngör, H. (2013). Türk inanışlarında Tanrı ve Tanrıçılık. *Bengü Bitig Dursun Yıldırım Armağanı*. (ed.: Bülent Gül vd.), 361-364, Ankara: Öncü Kitap.
- Güven, M. (2003). Oğuz Kağan Destanı'nda hayvanlar. *Milli Folklor*, 15 (57), 82-91.
- Hitchcock, L. A. (2015). *Kuramlar ve kuramcılar çağdaş düşüncede antik edebiyat*. (çev.: Seda Pekşen), İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnan, A. (1998). *Makaleler ve incelemeler I*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kabak, T. (2018). Dadaloğlu'nun şiirlerine ekoleştiril bir yaklaşım. *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 11(21), 36-47.
- Kafesoğlu, İ. (2011). *Türk millî kültürü*. Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Kalaycı, N. (2018). Hayvan: Tür mü birey mi?. *Doğu Batı*, 20 (82), 81-96.
- Kaplan, M. (1979). *Oğuz Kağan destanı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (2006). *Türk edebiyatı üzerine araştırmalar 1*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (2007). *Türk Edebiyatı üzerine araştırmalar 3 - Tip Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaya, C. (2011). Oğuz Kağan'ın öldürdüğü hayvan hakkında. *Dede Korkut ve Geçmişten Geleceğe Türk Destanları Uluslararası Sempozyumu*, (ed.: Yılmaz Yeşil), 77-80, Ankara: TÜRKSOY.

- Kaya, H. (2021). An ecocritical approach to the Book Of Dede Korkut and Beowulf. *Milli Folklor*, 17(130), 31-43.
- Koca, S. (2011). Oğuz Kağan destanının Türk kültür tarihi bakımından değeri. *Dede Korkut ve Geçmişten Geleceğe Türk Destanları Uluslararası Sempozyumu*, (ed.: Yılmaz Yeşil), 455-487, Ankara: TÜRKSOY.
- Köprülü, M. F. (1980). *Türk edebiyatı tarihi*. (hızl.: Orhan F. Köprülü-Nermin Pekin), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kurt, M. (2020). *Ekolojik bir toplumun imkânı üzerine düşünmek: derin ekoloji ve toplumsal ekoloji*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Siyaset Bilimi) Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Küçük, A. - Tümer, G. - Küçük, M. A. (2009). *Dinler tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Malçok, E. (2018). Geçmişten günümüze ekolojik kriz ve çözüm önerileri. *Doğu Batı*, 21(83), 143-166.
- MEB (1946). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Moldabay, T. - Azmuhanova, A. (2019). Eski Türklerin dini. (çev.: Hasan Kızıldağ), *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 12(27), 894-901.
- Nelson, E. S. (2019). *Levinas ve Adorno: Bir doğa etiği olabilir mi?*. (çev.: Ertürk Demirel), *Cogito*, 93, 85-111.
- Oppermann, S. (2012). *Ekoeleştirici çevre ve edebiyat*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Ögel, B. (2014a). *Türk mitolojisi I*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (2014b). *Türk mitolojisi II*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özer, M. (2017). *Doğa etiği*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Özkartal, M. (2012). Türk destanlarında hayvan sembolizmine genel bir bakış (Dede Korkut kitabı'ndan örnekler). *Milli Folklor*, 24 (94), 58-71.
- Peksoy, E. (2018). İnsan, hayvan, taş: Nesne, nesne, nesne hayvan haklarına yeni bir bakış: Nesne yönelimli ontoloji. *Doğu Batı*, 20(82), 97-106.
- Peksoy, E. (2022). İnsan-sonrasında insan-dışına nesnelere ve insanlar. *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 30, 1382-1395.
- Pelliot, P. (1995). *Uygur yazısıyla yazılmış Uğuz Han Destanı üzerine*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Rappaport, A. (2006). *Ritüel*. (çev. Kürşat Korkmaz). *Halk Bilimde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*, (hızl.: Öcal Oğuz vd.), 299-308, Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Roux, J. P. (2011). *Türklerin ve Moğolların eski dini*. (çev.: Aykut Kazancıgil), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Somuncu, A. Ş. (2023). Çevreci bir âşık: Develili Ali Çatak'ın şiirlerine ekoeleştirici bir yaklaşım. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(37), 187-207.
- Şakacı, B. K.; Günesen, M. (2023). Derin ekoloji ve derin ekolojinin düşündürdükleri. *Akademik Düşünce Dergisi*, 8, 67-85.
- Tanyu, H. (1980). *İslâmlıktan önce Türklerde tek tanrı inancı*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları - Ankara Üniversitesi Basımevi.

- Toadvine, T. (2019). Arzunun önceliği ve ekolojik sonuçları. (çev.: Elif Çağatay), *Cogito*, 93, 113-127.
- Togan. Z. V. (1972). *Oğuz Destanı, Reşideddin Oğuznâmesi-tercüme ve tahlili*. İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.
- Ülken, H. Z. (2007). *Türk tefekkür tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ünal, T. (1977). *Türklüğün sembolü bozkurt*. Konya: Millî Ülkü Yayınları.
- Vries, J. D. (2010). "Doğa mitolojileri" hakkında teoriler. (çev.: Gülten Küçükbasmacı), *Halk Bilimde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*, (hzl.: Öcal Oğuz - Selcan Gürçayır), 173-180. Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Wallace, M. (2018). "Tuhaf bir ekoloji": Doğasını bozduğumuz bir doğanın doğası. (çev.: Senem Demiralp), *Doğu Batı*, 21 (83), 181-198.
- Yalçın, F. (2019). Ekoeleştirel yaklaşımlar ve Buket Uzuner'in toprak romanında psiko-mitolojik bir yolculuk. *Çağdaş Edebiyatın Kuramsal Seyri*, (ed.: Aytaç Ören, Mümin Hakkioğlu), 163-192, Ankara: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Yıldırım, D. (1998). *Türk bitiği araştırma/inceleme yazıları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yolcu, M. A. - Aça, M. (2019). Geleneksel ekolojik bilgi ve folklor. *Folklor/Edebiyat*, 25(100), 861-871.

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir. /Article does not require an Ethics Committee Approval.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the authors regarding the research, authorship or publication of this article.